

Mittuniversitetet

MID SWEDEN UNIVERSITY

Den fria lekens kraft – att förstå, utveckla och legitimera äldre elevers lek

Lena Boström, Professor i pedagogik, Mittuniversitetet

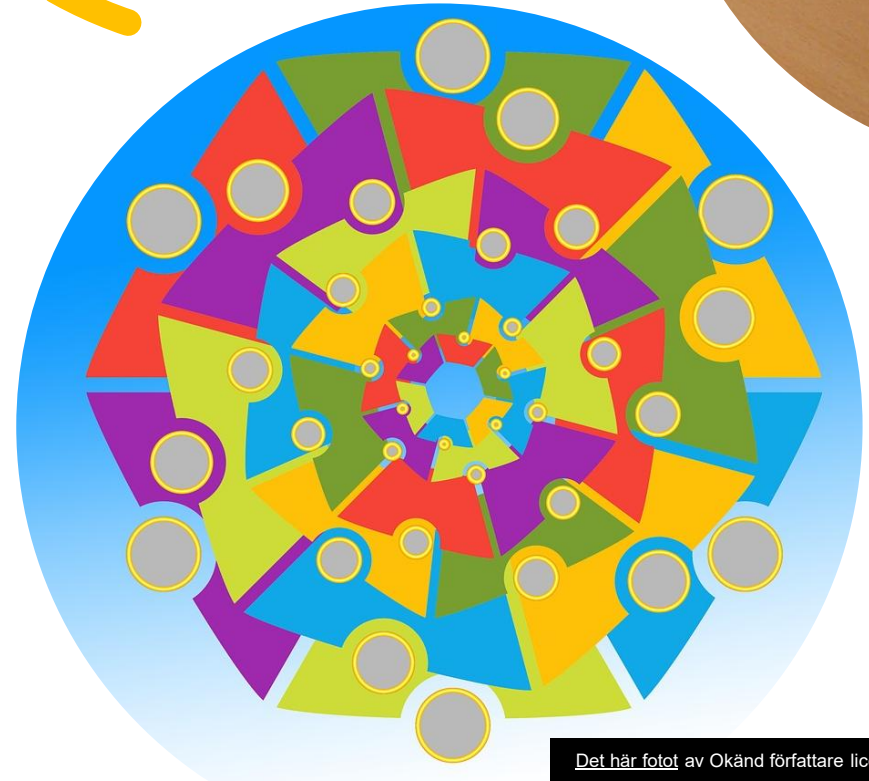
Linda Evjen, Adjunkt i pedagogik, Mittuniversitetet

Erika Forsberg, Lärare i fritidshem, Bergsåkers skola

Vilka är vi? Olika ingångar i projektet

- ***Lena; professor i pedagogik***
- ***Linda; adjunkt i
fritidsläroarutbildning***
- ***Erika; lärare i fritidshem***

Bakgrund

- Leken – betonas i styrdokumenten
- Undervisning genomförs till stor del genom lek – fastän den inte är definierad i styrdokumentet (Holmberg & Kane 2020)
- Hur ska man relatera undervisningen till lek? Brist på metoder (didaktik) för fritidshemmet (Ackesjö & Haglund, 2021)
- Undervisningen kritiseras i nationella utvärderingar för att inte vara tillräckligt "*framträdande eller utvecklande*" (Skolinspektionen, 2018) *Moment 22*
- Lek för äldre elever?! (Hurst, 2019)

Lek i fritidshemmet

- Lek, en stark tradition i fritidshemmet. Den vanligaste aktiviteten, men tas ibland för givet och blir därför oreflekterad (Dahl, 2022)
- Skolverket (2020) kopplar samman teorin om lek med lekpraktik; att observera vad eleverna gör när de leker och hur fritidspersonal påverkar barnens lek
- Uttrycket "*De (eleverna) bara leker*" förekommer bland föräldrar, allmänheten och även bland skolpersonal
- Vilka intentioner, lärande- eller undervisningsaspekter i det? (Boström et al., 2025)

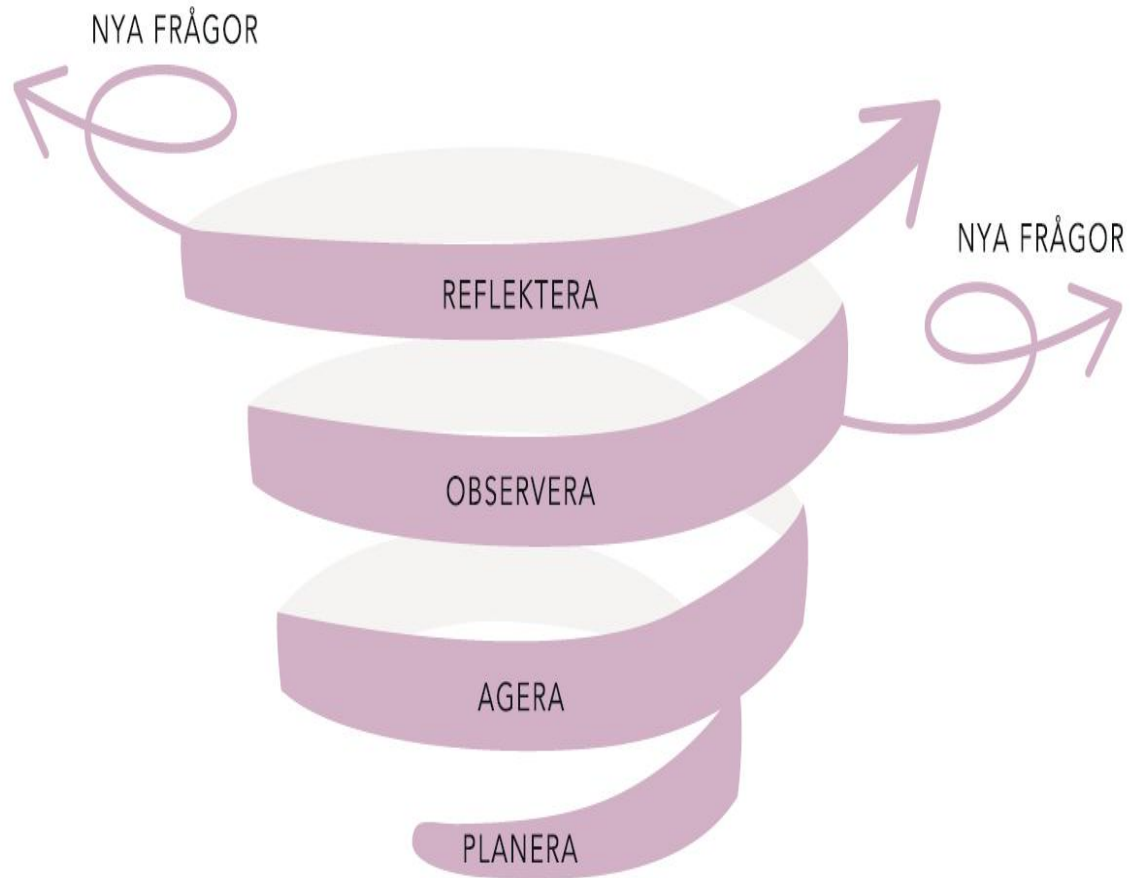

Studiens design

Syftet med studien är att bidra med kunskap om utvecklingen av fri lek i fritidshemmet för äldre elever

- Aktionsbaserat forskningsprojekt
- Månatliga möten och implementering av olika aktioner
- Ett kombinerat forsknings- och utvecklingsprojekt
- Fritidshem för äldre elever (9 till 12 år)
- Ca 50 elever, i utkanten av en större kommun
- Egna lokaler i bottenvåningen av skolan
- Personal; fyra i kärnteamet (varierade professioner)
- Två mentorer

Aktionsforskning

Empirisk data och analys

- 12 timmars transkriberat material från reflektionssamtal
- 12 mötesprotokoll
- 30 sidor fältanteckningar.
- Reflexiv tematisk analys
- Respondentvalidering

Att vilja och våga!

Att ta sig igenom en spiral...

- **PLANERA**

- a) Diskussioner om att förankra läroplanen.
- b) Att våga och vilja.

- Aktion 1. "Observera något tillfälle med lek. Samtala med eleverna om de vågade och ville delta"

- **AGERA /OBSERVERA**

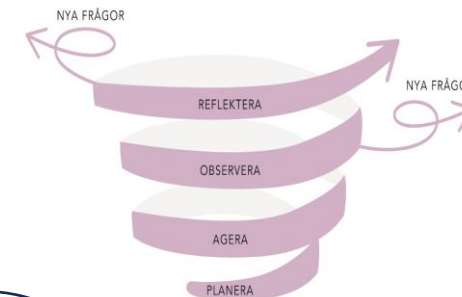
Ostrukturerade observationer. Innemiljön.

Anteckningar. Samtal/ gruppsamtal med eleverna.

- **REFLEKTERA**

Att flytta fram positionerna...

- **AKTIONERNA**

- Aktion 1 Förankra läroplanen. Innemiljö

Hierarkier i vissa lekar?
Hur uppmuntra alla att
delta? Hur planera?

- Aktion 2 Utemiljöer

Balans mellan
lektyper?

*Styrd lek är kul när
det är kul, annars
är det bättre med
fri lek.*

- Aktion 3 Styrd innelekar, frippar

- Aktion 4 Elevers val/uppmuntran till flera val

Hur legitimera fri lek? Vad
är lärande i leken?
Undervisning? Blir leken
olika om personalen eller
eleverna styr??Vad
innebär fri och styrd lek?

- Aktion 5 Elevinflytande

Lekar eleverna när de
spelar innebandy?

Att flytta fram positionerna...

- **AKTIONERNA**
- Aktion 6 Observationsschema
- Aktion 7 Utveckla observationsschema
- Aktion 8 Utveckla observationsprotokoll
- Aktion 9 Att visa lekens funktion
- Aktion 10. "Interaktiv verksamhetsdokumentation"

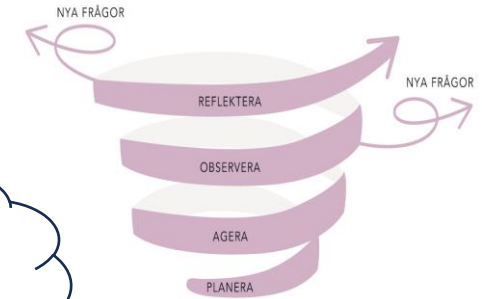
Hur tydliggöra
lekens värde?

Analysera
elevernas lek och
beteenden?

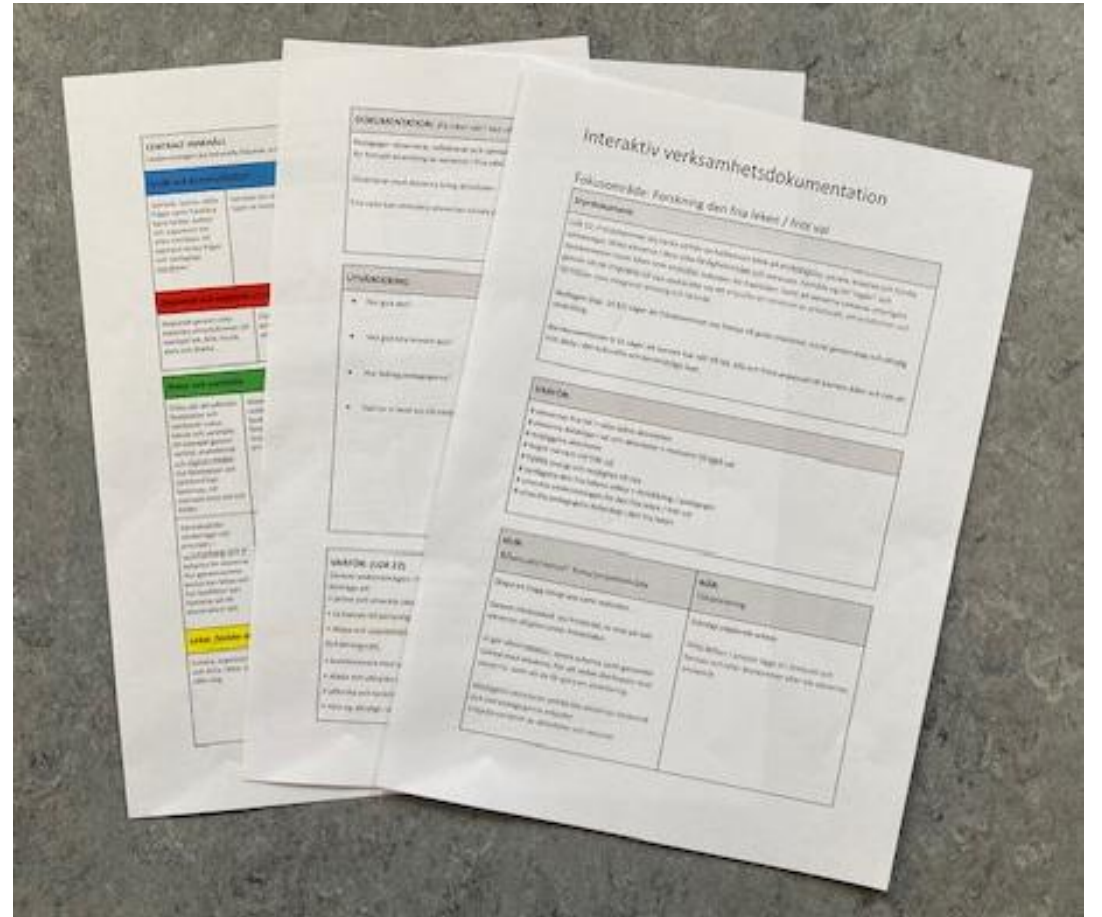
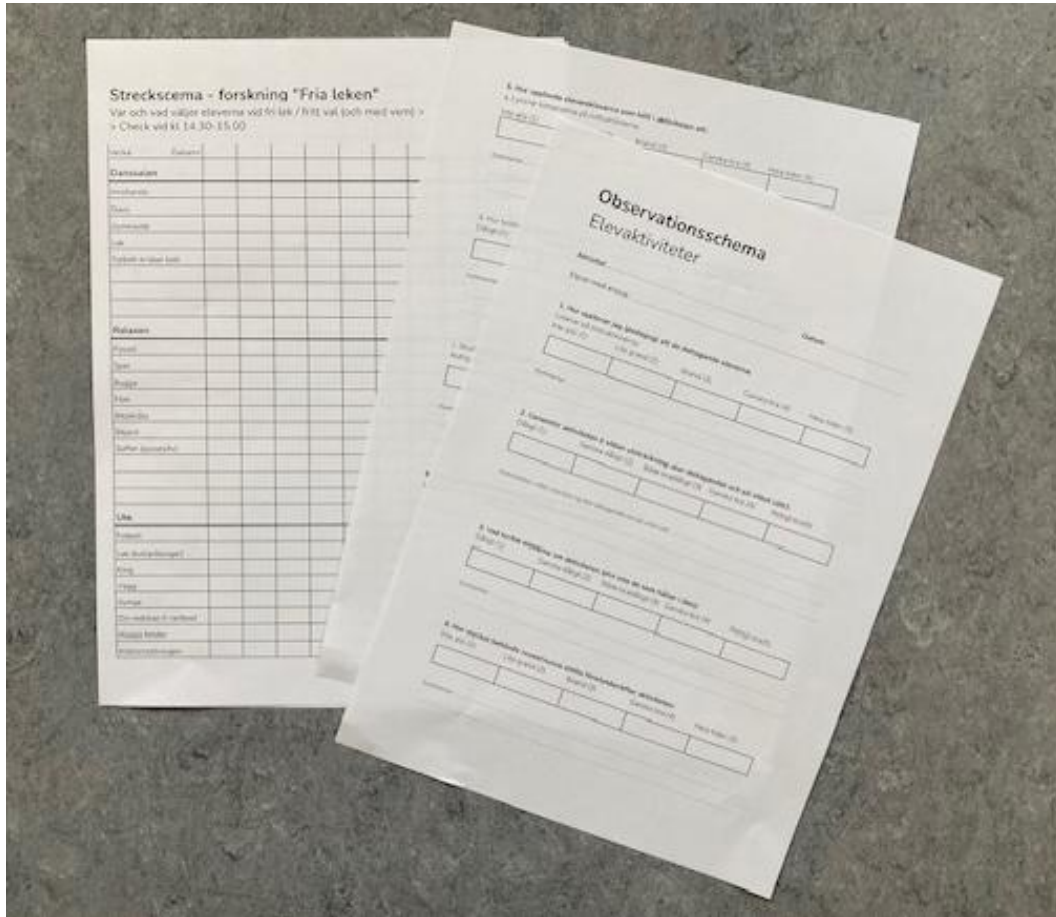
För att motivera
elever att prova
nya aktiviteter.

Kommunicera
lekens värde.

Plan som kan
revideras och säkra
kvalitet

Hur synliggjorde vi den fria leken?

Observations- och streckscheman samt utvecklandet av Interaktiv verksamhetsdokumentation (IVD).

Observationsschema

Elevaktiviteter

Aktivitet Datum

Hur upplever jag att de deltagande eleverna;

1. Lyssnar på instruktionerna:

2. Genomför aktiviteten (i vilken utsträckning sker deltagandet och på vilket sätt):

3. Vad tyckte eleverna om aktiviteten (dvs inte de som håller i den):

Hur upplevde de elever som höll i aktiviteten att;

1. Lyssnar kompisarna på instruktionerna:

2. Hur tyckte de att aktiviteten gick (på vilket sätt gick det bra/sämr, vad kan ev förbättras):

Observationsschema

Elevaktiviteter

Aktivitet Datum

Elever med ansvar:

1. Hur upplever jag (pedagog) att de deltagande eleverna;

Lyssnar på instruktionerna:

Inte alls (1)	Lite gränd (2)	Ibland (3)	Ganska bra (4)	Hela tiden (5)

Kommentar:

2. Genomför aktiviteten (i vilken utsträckning sker deltagandet och på vilket sätt):

Dåligt (1)	Ganska dåligt (2)	Både bra/dåligt (3)	Ganska bra (4)	Riktigt bra(5)

Kommentera i vilken utsträckning sker deltagandet och på vilket sätt:

3. Vad tyckte eleverna om aktiviteten (dvs inte de som håller i den):

Dåligt (1)	Ganska dåligt (2)	Både bra/dåligt (3)	Ganska bra (4)	Riktigt bra(5)

Kommentar:

4. Hur mycket behövde vuxen/vuxna stötta före/under/efter aktiviteten:

Inte alls (1)	Lite gränd (2)	Ibland (3)	Ganska bra (4)	Hela tiden (5)

Kommentar:

Streckschema - forskning "Fria leken"

Var och vad väljer eleverna vid fritt val / fri lek > Check vid kl 14.30-15.00

Datum	14/3	Ti 19/3	on 20/3 ^M	on 20/3 ^{EM}	21/3 ^M
Danssalen					
Innebandy					
Dans					
Gymnastik		I			
Lek		I		I	
Fotboll m liten boll					

Bilaga 3 Interaktiv verksamhetsdokumentation

Fokusområde: Forskning den fria leken / fritt val

Styrdokument:

LGR 22; Fritidshemmet ska tänka utifrån en helhetssyn både på psykologiska, sociala, kreativa och fysiska utmaningar. Möta eleverna i dess olika färdighetsnivåer och intressen. Förhålla sig till "regler" och bestämmelser inom leken som utvecklar individen för framtiden. Samt att eleverna utmanas ytterligare genom att de inspireras till nya upptäckter via att erbjudas en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande.

Skollagen (kap. 14 §2) säger att fritidshemmet ska främja till goda relationer, social gemenskap och allsidig utveckling.

Barnkonventionen § 31 säger att barnen har rätt till lek, vila och fritid anpassad till barnets ålder och rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

VARFÖR:

- # elevernas fria tid > välja själva aktiviteten
- # eleverna delaktiga i val och aktiviteter > motivera till eget val
- # möjliggöra aktiviteter
- # högre närvaro vid fritt val
- # hämta energi och möjlighet till vila
- # synliggöra den fria lekens villkor > förhållning / pedagoger
- # utveckla undervisningen för den fria leken / fritt val
- # utveckla pedagogens ledarskap i den fria leken

HUR: Arbetsätt/metod? Tema/projektområde	NÄR: Tidsplanering
Skapa en trygg elevgrupp samt individen ... Genom intressekoll, tex fritidsråd, ta reda på vad eleverna vill göra under fritidstiden. Vi gör observationer, streck-schema samt genomför samtal med eleverna. För att sedan återkoppla med eleverna, samt att de får göra en utvärdering. Möjliggöra aktiviteter utifrån bla elevernas önskemål och vad pedagogerna erbjuder Erbjuda variation av aktiviteter och resurser	Ständigt pågående arbete Olika teman / projekt läggs in i årshjulet och förnyas och/eller återkommer efter bla elevernas önskemål.

DOKUMENTATION: (På vilket sätt? Vad vill vi visa?)
Pedagoger observerar, reflekterar och samtalar med varandra samt dokumenterar. Utvärdera och följa upp för fortsatt utveckling av variation i fria valet. Utvärderar med eleverna kring aktiviteter. Fria valet kan stimulera elevernas sociala gemenskap, goda relationer och allsidig utveckling i fritidshemmet.

UTVÄRDERING:

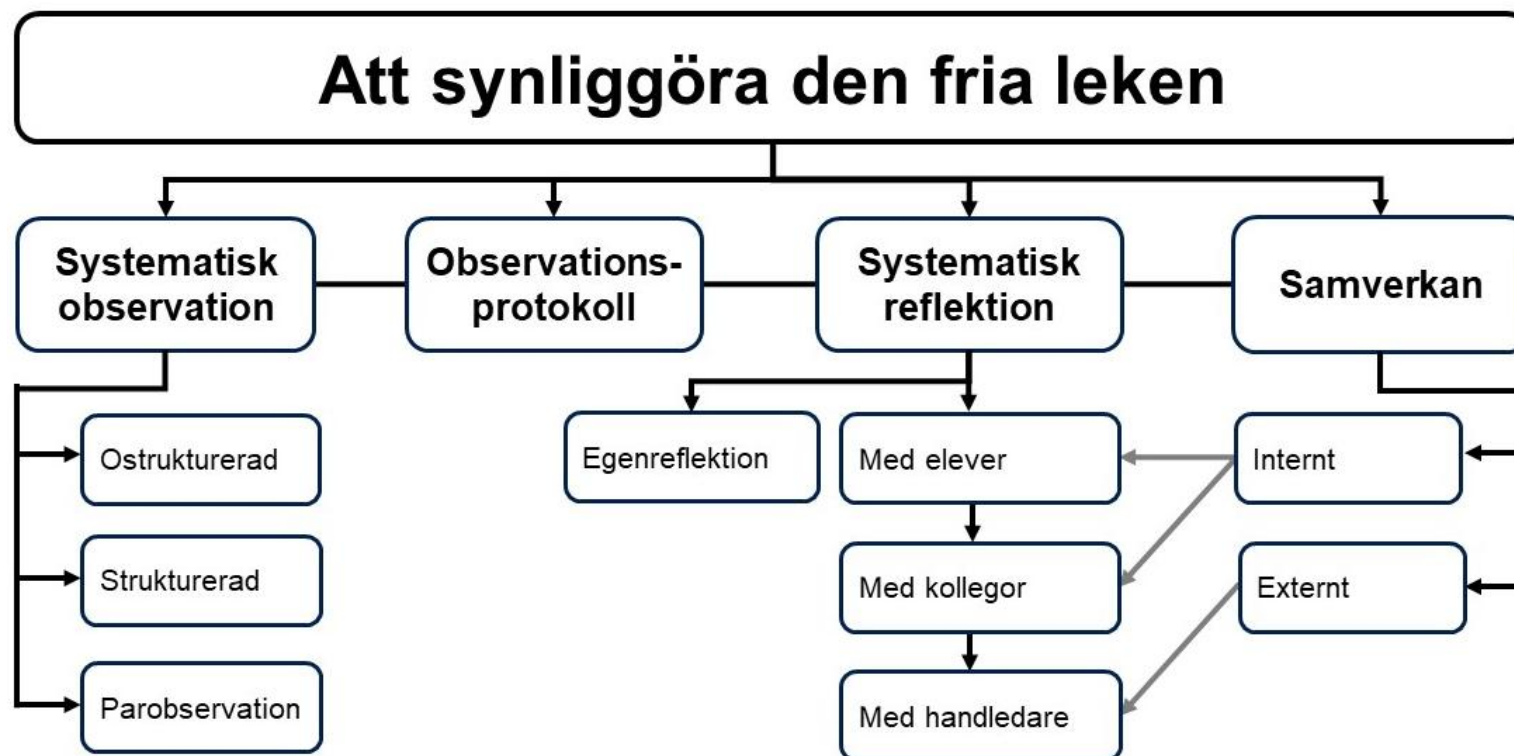
- Hur gick det?
- Vad gick bra/mindre bra?
- Hur bidrog pedagogerna?
- Vad tar vi med oss till nästa gång?

VARFÖR: (LGR 22)

Genom undervisningen i fritidshemmet ska eleverna sammanfattningsvis ges förutsättningar att utveckla sin förmåga att:

- pröva och utveckla idéer, lösa problem och omsätta idéerna i handling,
- ta hänsyn till personliga behov av balans mellan aktivitet och vila,
- skapa och upprätthålla goda relationer samt samarbeta utifrån ett demokratiskt och empatiskt förhållnings-sätt,
- kommunicera med språkliga uttrycksformer i olika sammanhang och för skilda syften,
- skapa och uttrycka sig genom olika estetiska uttrycksformer,
- utforska och beskriva företeelser och samband i natur, teknik och samhälle, samt
- röra sig allsidigt i olika miljöer samt förstå vad som kan påverka hälsa och välbefinnande.

Resultat 1. Synliggöra den fria leken

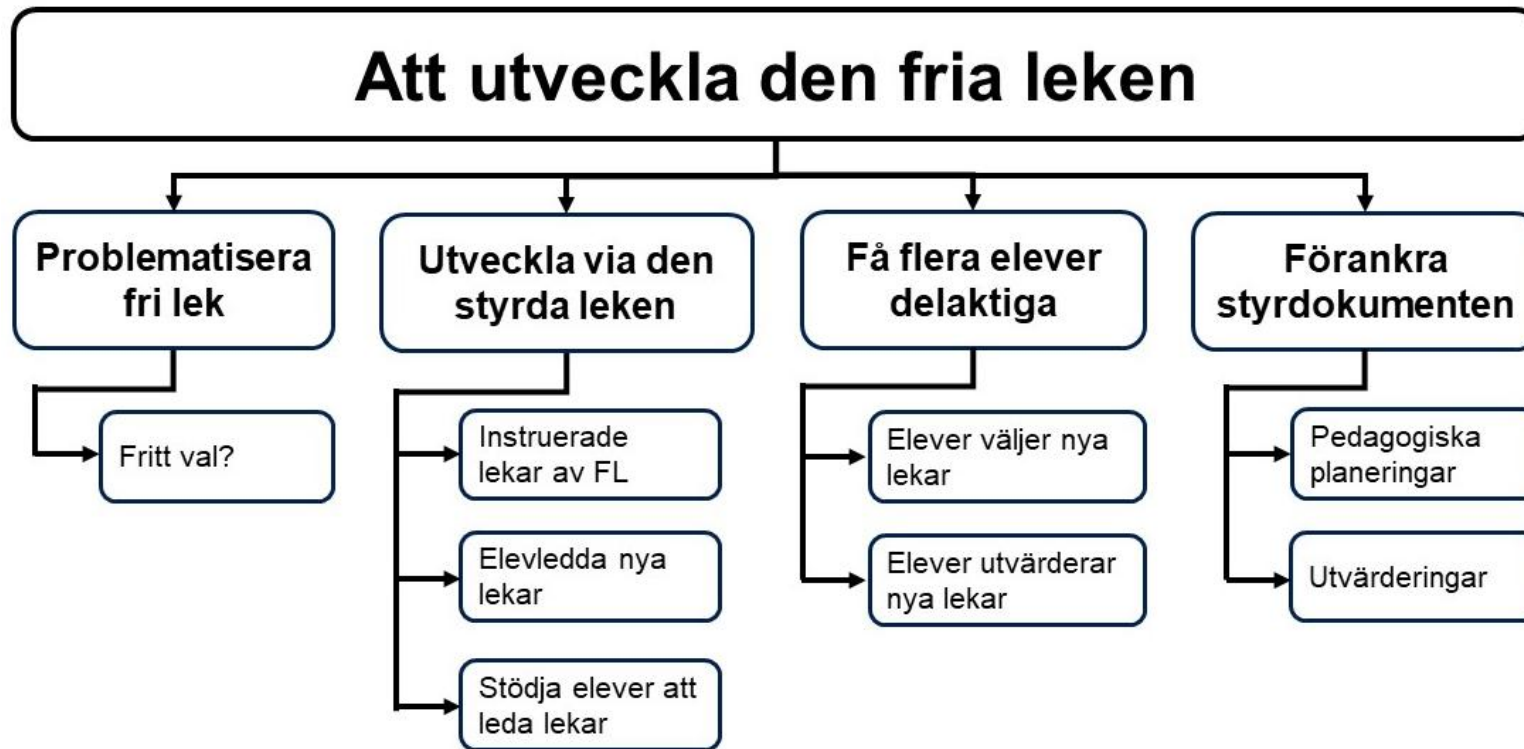

Det jag tycker var roligt att se också, liksom att man får upp ögonen för varann också på ett helt annat sätt när vi håller på med det här. Inte bara eleverna utan...ja kollegor emellan...

Utan våra möten och diskussioner hade vi aldrig kommit framåt i projektet. Sen har det varit positivt att det är våra [personalens] tankar som fått leda arbetet framåt. Ni har ju stöttat vårt arbete och inte tvingat fram nåt. Vi har fått arbeta i vår möjliga takt.

...för att observera och reflektera...

Resultat 2. Utveckla den fria leken

...för att fokusera fri lek och delaktighet ...

Sarah: Vad står den fria leken för? Många elever är trötta efter en skoldag som är styrd och vill komma till fritids och leka fritt.

Stig: ... ja fritidstiden är ju en stund för eleverna att bearbeta skoldagen också...

Sigrid: Hur uppfattar eleverna den fria leken? Är det "förklädda" styrda lekar som erbjuds som uppfattas som fria?

Sam: Barnen värdesätter när de får välja fritt/leka fritt, men tycker att det är roligt att leka "styrda lekar" tillsammans också.

Stig: Fri lek är inte fel, särskilt när initiativen kommer från eleverna

Att vilja och våga!

Våga och vilja-
hur gick det med
det?

Vid **starten** av
projektet:

- lågt deltagande i aktiviteter,
- liten variation,
- lågt elevinflytande (i t.ex. planering),
- fåtal elever tog mest plats,
- osynliga elever,
- personalgrupperingen ny,
- "toppstyrt"

Att vilja och våga!

Våga och vilja-
hur gick det med
det?

Vid **slutet** av
projektet:

- Eleverna ges stöttning för sina idéer
- Eleverna uppmuntras att ta egna initiativ
- Elever planerar och leder egna aktiviteter med stöd i bakgrunden av personalen.
- Fler elever deltar
- Större variation av aktiviteter
- Ökat elevinflytande
- Mer aktivitet under den fria leken (fritt val) på fritidstid
- Fler elever tar plats
- Ökad trivsel
- Ökad närvaro

Att vilja och våga!

Forts.

Våga och vilja-
hur gick det med
det?

Vid **slutet** av
projektet:

- Eleverna visar hänsyn och solidaritet till varandra i högre grad
- Eleverna har fått en ökad förståelse för varför regler behöver följas
- Personalgruppen har utvecklat sina roller och känner till varandras styrkor
- Ökad kunskap hos kollegiet om lekens betydelse och om uppdraget har lett till större självförtroende att våga förlita sig på sin kompetens
- Planeringsverktyget -Interaktiv verksamhetsdokumentation "att hålla sig i" för att synliggöra kvalitetssäkring, utvecklades tillsammans, styr tillsammans

MASKED SINGER. Eleverna planerade, förberedde sina kostymer, övade på sitt uppträdande – mer eller mindre helt själva. Vi stöttade dem genom processen. Tävlingen genomfördes under fyra veckor, tre deltävlingar och en final.

Leker de (fortfarande) bara?

- Nej, det är ingen som säger "de bara leker".
- Mer förståelse från skolans kollegor
- Kan förklara planering och innehåll för vårdnadshavare
- Eleverna själva har lyft fram den fria leken/fritt val
- ...och personalen har stöttat den...
- ...och leken legitimerats bättre.
- "***Den fria lekens kraft***"

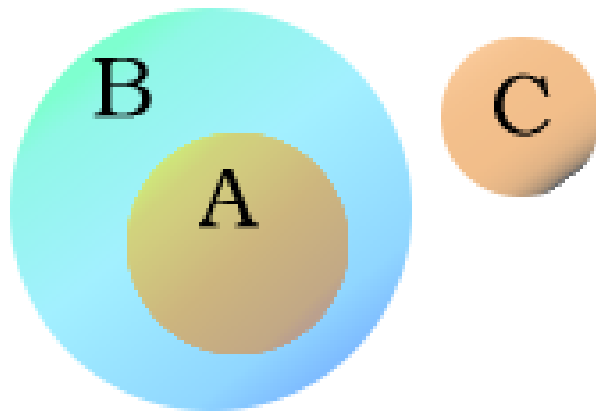
Utvecklades lekresponsiv didaktik?

Sara ... Då är de [eleverna] liksom lite gladare. De ... blir mera i harmoni.”

- Eleverna utvecklade...
 - självförtroende i att planera och leda leken.
 - självförtroende, ledarskap och delaktighet och vågade testa nya lekar/spel.
- Personalen utvecklade...
 - ... verktyg, observationsdiagram och aktivitetsplaner
 - ... sin förmåga att observera, reflektera och anpassa (lek) aktiviteter.
- Begreppet lek ...
 - ... för äldre elever? Hur klassas lek för dem?

Vi gav eleverna mer utrymme då de fick mer delaktighet. De blev tryggare och tyckte det var roligt att vara på fritids då de fick styra över sin fritidstid.

Relevans för fritidsavdelningen i framtiden

- Arbetslaget har en samsyn och har lärt känna varandras styrkor
- Arbetssättet är etablerat och är känt för alla i arbetslaget
- Eleverna som finns kvar i fritidsverksamheten är redan "inarbetade" och kan fungera som fostrare för de nya yngre eleverna nästkommande år
- Trygghet i egna valen i verksamheten - "vi gör rätt!"
- Arbetslagets utvecklingsarbete är känt för andra kollegor i skolan och har gett fritids högre status

Relevans för fritidsläroarutbildningen

- Konkreta exempel från verksamhet med äldre elever
- Legitimerar beskrivning om utrymmet för fri lek
- Metoder för studenter att pröva i vfu
- Synliggör nyttan med att observera
- Synliggör vikten av samarbete i arbetslaget

Mittuniversitetet
MID SWEDEN UNIVERSITY

*"...bjuda in personalen att
utveckla arbetssätt som
kan förbättra fritidshemmet
för äldre barn."
(Hurst, 2020, s.121)*

Vinster

Arbetslag; gemensam samsyn och gemensamma kunskaper

Former för att utveckla och nyansera leken för äldre elever

Tillgängliga och attraktiva fritidsaktiviteter utvecklades för äldre elever

Ett arbetssätt att falla tillbaka på (efter 2 år)

Kunskaper utvecklades genom didaktiska val, medvetet ledarskap och aktionsforskningen

Kunskapstillskott till undervisningen om äldre elevers lek

Pusselbit till forskningen, ex problematisering av leken, utveckling av lekresponsiv didaktik,

Intresse för fortsatt praktisknära forskning.
Spridningseffekter i olika nätverk.

<https://www.vilarare.se/fritidspedagogik/reportage/sa-lyfter-de-leken-pa-fritidshemmet/>

“Så lyfter de leken”

(...fortsättning följde om
Ledarskapet i fritidshemmet
...24/25)

<https://miun.diva-portal.org/smash/get/diva2:1939741/FULLTEXT01.pdf>

Bakgrund

- **Utvecklingsprojekt 2017**

Det känns som om man måste ha ögon i nacken för att ha kolla på alla elever, kunna vara delaktig i deras verksamheter, stävja konflikter och skapa det här lugnet som visat att man är intresserad av vad de gör. Det gäller att inte gå in och styra deras aktiviteter för mycket för vi måste utgå från vad eleverna vill göra när de är hos oss...
(Maggan, fritidspedagog, 2017)

Augustsson, G. (2018). The complexities of leisure-time center staff's leadership in the leisure-time center learning environment. *Cogent Education*, 5(1), 1–19.

- **Bokkapitel** (Boström & Haglund 2020) "*Att leda fritidshemmets verksamheter*" (s. 309-326).

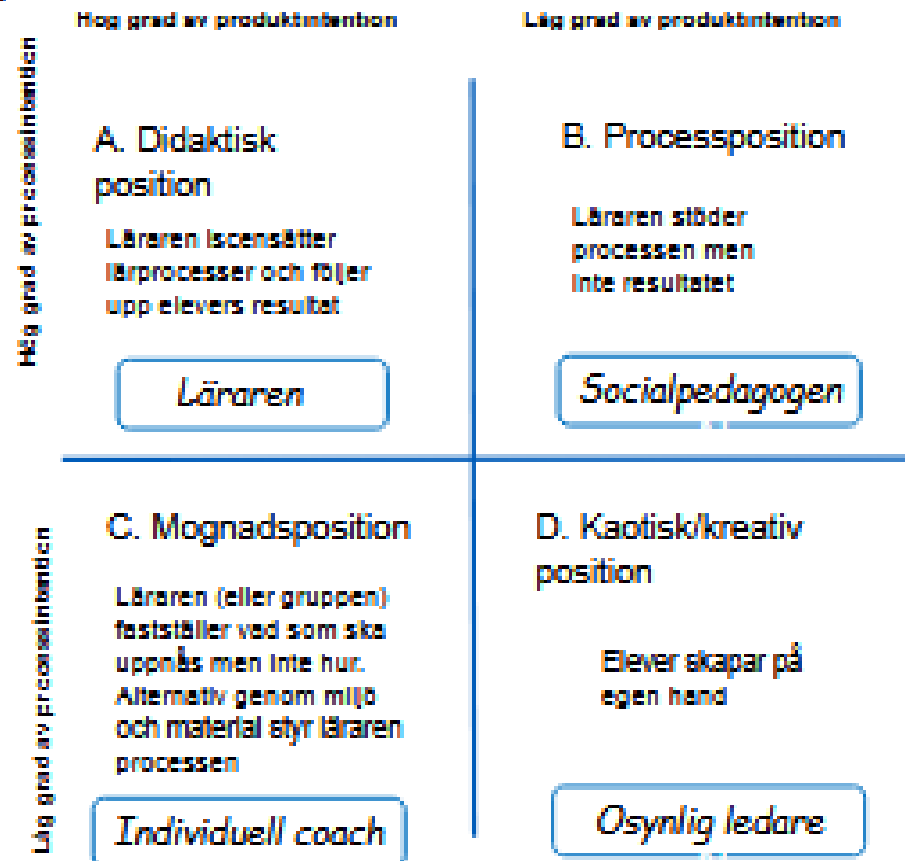
- **ULF-projekt 2023/2024**

Fritidshemmet: leken utforskas genom aktionsforskning

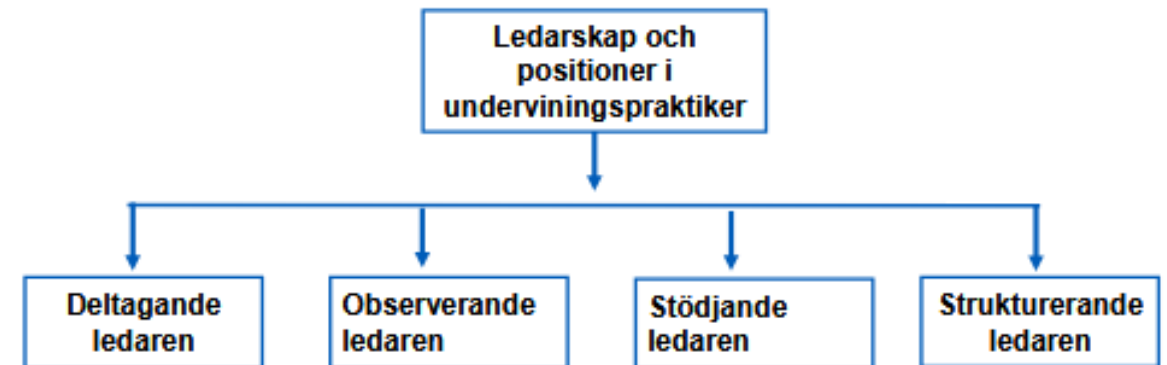
Om FPs positioner i ledarskap i leken

Jfr Pihlgren, 2013; Kane 2013;
Kane et al., 2015; Boström &
Haglund, 2020

En ledarskapsmodell i fritidshemmet

Ledarskap i fritidshemmet (resultat)

Vilken position tar du
i leken? Och när?

FPs utveckling av ledarskapet i leken.

Tack för oss!

lana.bostrom@miun.se

linda.evjen@miun.se

- <https://www.grundskoletidningen.se/1-2026/att-hitta-sitt-ledarskap>

GRUNDSKOLE- TIDNINGEN

Om Grundskoletidningen ▾

Om GRAI ▾

Alla nr

E-tidning

Ang

SKOLAN INIFRÅN

Att hitta sitt ledarskap

Leda aktivt eller ta ett steg tillbaka – att arbeta på fritids innebär att kunna navigera mellan olika sätt att leda. Och medvetenhet om detta höjer kompetensen, enligt en studie om just ledarskap på fritids.

Referenser

- Ackesjö, H & Haglund, B. (2021). Fritidspedagogisk undervisning: En fråga om intentionalitet, situationsstyrning och inbäddning, *Utbildning & Lärande*, 15(1), 69–8
- Boström, L., Evjen, L., Forsberg, E., Byström, J., Engberg, P. & Norlander, N. (2025). Fritidshemmet : leken utforskas genom aktionsforskning. Sundsvall : Mid Sweden University (Utbildningsvetenskapliga studier 2025:1).
- Dahl, M. (2022). Lekresponsiv undervisning – ett möjligt didaktiskt verktyg. I Ackesjö, H. & Haglund, B. (Red.) (2022). *Undervisning och ledarskap på fritids: Perspektiv på fritidshemmets pedagogiska uppdrag*. Ifous rapportserie 2022:4. Vetenskaplig rapportslutrappport. (s. 31-38). Ifous
- Holmberg, L. & Kane, E (2020). Den tacksamma leken: Lek som retorisk resurs i svensk fritidshemsforskning. *Pedagogisk forskning i Sverige*, (25)2–3, 92–113
- Hurst, B (2020). Re-theorising the pre-adolescent child in School Age Care, *Global Studies of Childhood* 10(2) 120–130
- Pramling, N., & Wallerstedt, C. (2019). Lekresponsiv undervisning – ett undervisningsbegrepp och en didaktik för förskolan. *Forskning om undervisning och lärande*, 7(1), 7–219
- Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet inom områdena språk och kommunikation samt natur och samhälle (400–2016: 207)*.
- Skolverket (2020). Spänning mellan fri lek och lek i lärandesyfte. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/forestallningar-om-lek-styr-fritidspedagogers-agerande>